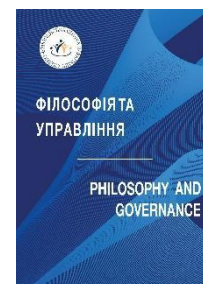

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Філософські виміри української ідентичності: культурологічний та політологічний аспекти

Іван М. Цихуляк ^{1*} ● Юрій С. Кравцов ² ● Олена В. Байрамова ³

¹ ПрАТ «Міжрегіональна академія управління персоналом», Житомирський інститут (Україна). Доцент кафедри суспільно-гуманітарної підготовки, психології та соціальної роботи, канд. філос. наук, доцент.

² Дніпровський державний технічний університет (Україна). Професор кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук, д-р. філос. наук, професор.

³ Дунайський інститут водного транспорту Державного університету інфраструктури та технологій (Україна). В. о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, канд. філос. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: tsykhuliak@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.5.02](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.5.02)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У статті досліджено філософські виміри української ідентичності через культурологічний та політологічний аспекти, актуальність яких зумовлена гостротою національної самосвідомості в умовах російсько-української війни. Визначено, що тривала відсутність державності, територіальна роз'єднаність, денаціоналізація еліти та радянська ментальність суттєво вплинули на її формування, що є ключовим у сучасній гуманітаристиці в контексті глобалізації та деколонізації. Метою є аналіз філософських дискурсів, що формують українську ідентичність, виокремлення її духовних цінностей і принципів, а також оцінка їхнього впливу на національну аксіологію, політичні процеси та міжнародну безпеку. Методологія базується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософський аналіз із культурологією та політологією, використовуючи герменевтику, порівняльно-історичний метод, контент-аналіз і культурологічний підхід. Проаналізовано еволюцію ідентичності від праць Михайла Грушевського (1917) до сучасних соціологічних даних 2024 р., які вказують на зростання ролі етнічних і культурних критеріїв поряд із громадянською ідентичністю. Ключовими ознаками сучасної ідентичності визначено гордість за громадянство, підтримку демократії, орієнтацію на майбутнє, приналежність до європейської традиції, вживання української мови та розрив із російським і радянським минулим. Філософський дискурс осмислено через ідеї свободи й гідності, а культурологічні аспекти – через творчість Григорія Сковороди (кордоцентризм, «сродна праця») та Лесі Українки («Бояриня» як конфронтація менталітетів). Політологічно досліджено вплив ідентичності на зовнішню політику та консолідацію суспільства в умовах агресії, що зміцнює національну єдність і впливає на регіональну безпеку. Підкреслено, що прагнення до свободи та гідності є визначальною рисою українського менталітету, що знайшло відображення в історичній боротьбі за незалежність та в подіях Революції Гідності. Сучасна російська агресія стала каталізатором консолідації української національної ідентичності, зміцнивши почуття національної єдності та усвідомлення власної самобутності. Консолідація українського суспільства навколо власної ідентичності відіграє першочергову роль у протистоянні агресору та впливає на регіональну та глобальну безпеку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

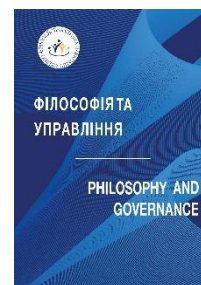
духовні цінності, міжнародна безпека, національна аксіологія, філософія науки, філософський дискурс, філософсько-політологічний дискурс.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Philosophical Dimensions of Ukrainian Identity: Culturological and Political Aspects

Ivan Tsykhuliak ^{1*} ● Yuriy Kravtsov ² ● Olena Bairamova ³

¹ *Interregional Academy of Personnel Management, Zhytomyr Institute (Ukraine). Associate Professor at the Department of Social-Humanitarian Training, Psychology and Social Work, PhD in Philosophy, Associate Professor.*

² *Dniprovsky State Technical University (Ukraine). Professor at the Department of Social, Psychological and Humanitarian Sciences, Doctor of Science (Philosophy), Professor.*

³ *Danube Institute of Water Transport of the State University of Infrastructure and Technologies (Ukraine). Acting Head of the Department of Social Sciences and Humanities, PhD in Philosophy, Associate Professor.*

* **Corresponding Author**, e-mail: tsykhuliak@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.5.02](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.5.02)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article explores the philosophical dimensions of Ukrainian identity through cultural and political science perspectives, with its relevance underscored by the heightened national self-awareness amid the Russian-Ukrainian war. It is established that the prolonged absence of statehood, territorial fragmentation, denationalization of the elite, and Soviet mentality have significantly shaped its formation, a critical issue in contemporary humanities within the contexts of globalization and decolonization. The study aims to analyze philosophical discourses shaping Ukrainian identity, identify its spiritual values and principles, and assess their impact on national axiology, political processes, and international security. The methodology employs an interdisciplinary approach, integrating philosophical analysis with cultural studies and political science, utilizing hermeneutics, comparative-historical methods, content analysis, and a cultural approach. The evolution of identity is traced from Mykhailo Hrushevsky's work (1917) to contemporary sociological data of 2024, highlighting the growing significance of ethnic and cultural criteria alongside civic identity. Key features of modern Ukrainian identity include pride in citizenship, support for democracy, future orientation, affiliation with European traditions, use of the Ukrainian language, and a break from Russian and Soviet pasts. Philosophical discourse is examined through the lenses of freedom and dignity, with cultural aspects explored via Hryhoriy Skovoroda's cordocentrism and "kindred labor" and Lesia Ukrainka's "Boyarynya" as a confrontation of mentalities. Politically, the study investigates identity's influence on foreign policy and societal consolidation during aggression, enhancing national unity and impacting regional security. It is underlined that the pursuit of freedom and dignity is a defining feature of the Ukrainian mentality, which has manifested in the historical struggle for independence and in the events of the Revolution of Dignity. The current Russian aggression has become a catalyst for the consolidation of Ukrainian national identity, strengthening the sense of national unity and awareness of cultural uniqueness. The consolidation of Ukrainian society around its own identity plays a pivotal role in resisting the aggressor and has a significant impact on regional and global security.

KEYWORDS

spiritual values, international security, national axiology, philosophy of science, philosophical discourse, philosophical and political science discourse.

1. Вступ

В умовах російсько-української війни в українському суспільстві викристалізувалося ставлення до проблем національної ідентичності. У цьому контексті важливо пам'ятати, що на «ментальність українців суттєво вплинула тривала відсутність власної державності, територіальна та цивілізаційна роз'єднаність українських земель, цілеспрямована денаціоналізація української еліти, помітні нашарування радянської ментальності» [21, с. 320–321]. Окрім того, проблема національної ідентичності є однією з визначальних у сучасній гуманітаристиці, що пов'язано як із глобалізаційними та глокалізаційними процесами у світі, так і з деколонізаційними рухами у багатьох країнах світу [8].

Українська ідентичність, маючи глибоке історичне коріння та складну траєкторію розвитку, є багатовимірним феноменом, що потребує комплексного дослідження з позицій різних наукових дисциплін. Філософський підхід до її вивчення дозволяє розкрити глибинні смислові шари, виявити фундаментальні цінності та принципи, що лежать в основі національного самоусвідомлення та саморепрезентації.

2. Огляд літературних джерел

Дане дослідження охоплює широкий спектр наукових праць, які аналізують різноманітні аспекти ідентичності, їх взаємодію та взаємовплив на різних історичних етапах.

Серед низки наукових досліджень, спрямованих на вивчення ідентичності, окреме місце займають праці, автори яких вдаються до аналізу національної ідентичності. Вже стало класикою дослідження Сміта Е. [29] та Фукуями Ф. [7] про ідентичність. У монографії «Національна ідентичність і громадянське суспільство» автори пропонують онтологічний підхід до осмислення ідентичності, що дозволяє більш глибоко зрозуміти її сутність. Історичний аналіз європейських традицій громадянської ідентичності та пов'язаних із ними політичних ідеологій дає можливість не лише порівняти теорію з реальним становищем громадянського суспільства, а й відкрити нові перспективи для розвитку [3]. Філософію національної ідеї та громадську діяльність одного покоління інтелігенції, чия соціалізація здебільшого завершилася наприкінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст., вивчала Забужко О. [36]. Монографія Козловця М. присвячена феномену національної ідентичності в умовах глобалізації [15]. Засади формування української ідентичності розглянув Степико М. [30]. Під редакцією Калакури Я. побачило світ багатоаспектне монографічне дослідження цивілізаційної ідентичності українства [11]. Історіографічні аспекти понять нація, націоналізм, національна ідентичність були предметом наукового зацікавлення Лопатської Н. [18].

В Україні питання ідентичності набули особливої ваги в умовах російсько-української війни. Чимало науковців звернулися до даної проблематики, акцентуючи увагу на її витоках та трансформаціях у різних історико-культурних контекстах. Про важливість обговорення питань ідентичності йдеться у розробках Кривди Н. [16]. Коцур В. досліджував національну ідентичність в умовах «гібридної війни» [14]. Динаміка ідентичності російськомовного населення України до і після Революції Гідності проаналізована у публікації Синчука Є. [31]. Вплив російсько-української війни на ідентичність української молоді досліджувала Бойко С. [2]. Лоссовський І. запропонував розглянути онтологію війни як постколоніальну війну за українську ідентичність [19]. Яремчук С., Дияк В., Тушко К. систематизували проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни [33].

Огляд наукової літератури засвідчує зростання зацікавлення проблематикою ідентичності, зокрема національної, залежно від різних історичних періодів. Особливу увагу дослідники зосереджують на класичних підходах до осмислення цього явища, а також аналізують його трансформації під впливом історичних, політичних та соціокультурних чинників, включаючи процеси глобалізації. В умовах російсько-української війни тема ідентичності стала особливо гострою, що знайшло відображення у численних наукових працях. Розглядаються витoki ідентичності, її сучасний стан і те, як війна впливає на різні аспекти української ідентичності, зокрема національну свідомість та громадянську позицію.

Поєднання історичних, філософських, політологічних та соціологічних перспектив дозволяє глибше зрозуміти складну і динамічну природу цього явища, особливо у контексті сучасних викликів, що постають перед Україною.

3. Постановка завдання

Метою статті є аналіз філософських вимірів української ідентичності через призму культурологічного та політологічного аспектів, виокремлення ключових філософських дискурсів, що її формують, та з'ясування їхнього впливу на національну аксіологію, політичні процеси та міжнародну безпеку.

4. Методи та матеріали

Дослідження української ідентичності з позицій філософії науки вимагає застосування міждисциплінарного підходу та використання різноманітних методологічних інструментів. Важливим є поєднання теоретичного аналізу філософських концепцій з емпіричними дослідженнями культурних практик, соціальних установок та політичних процесів. Потребують особливої уваги питання об'єктивності та суб'єктивності у дослідженні ідентичності, співвідношення універсального та партикулярного, а також етичні аспекти наукового пізнання. Важливим є критичне осмислення існуючих теоретичних моделей та вироблення нових підходів, що враховують специфіку українського контексту. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному міждисциплінарному підході, що поєднує філософський аналіз з елементами культурології та політології. Це дозволяє всебічно розглянути феномен української ідентичності в його історичній динаміці, культурній специфіці та політичному контексті.

Герменевтичний метод застосовувався для інтерпретації та розуміння смислів, цінностей та ідей, покладених в основу української ідентичності. Аналіз – для вивчення ключових ідей та поглядів українських мислителів, які вплинули на формування національної самосвідомості. Порівняльно-історичний метод дозволив провести порівняльний аналіз різних етапів становлення української ідентичності в історичній ретроспективі. Культурологічний аналіз дав можливість дослідити різні форми культурної репрезентації української ідентичності, виявити стійкі ціннісні орієнтири. Політологічний аналіз використовувався для дослідження політичних аспектів формування та функціонування української ідентичності. Особлива увага зосереджувалась на вивченні впливу російської агресії на трансформацію української ідентичності та її роль у контексті міжнародної безпеки. Контент-аналіз дозволив вивчити та систематизувати наукові публікації, документи, публіцистичні матеріали та висловлювання відомих інтелектуалів та політичних діячів з метою виявлення домінуючих ідей, концепцій та інтерпретацій української ідентичності.

5. Результати та обговорення

Філософські виміри української ідентичності є складним та багатогранним предметом дослідження, що охоплює культурологічні та політологічні аспекти. Філософський дискурс забезпечує концептуальну основу для розуміння сутності української нації, її духовних цінностей та національної аксіології [35].

У березні–квітні 1917 р. Михайло Грушевський написав відому працю «Хто такі українці і чого вони хочуть». Науковець та політик зазначав, що написати цю статтю його спонукали запити відвідувачів до Інформаційного Бюро Центральної Української Ради: «Переглядаючи ці запитання, я бачу, як іще багато є людей, які неясно собі розуміють, що таке Українці, чого вони хочуть, до чого йдуть, і хто може йти разом із ними, бути в їх рядах» [9, с. 109]. Виходячи із тогочасних реалій, Михайло Грушевський прихильником консолідації усіх, хто підтримував українців та українськість, у єдину політичну націю:

«Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почувати себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно, його воля і

свідомість рішає діло. Коли він відчуває себе найближчим до Українців і ділом се показує, він Українцям товариш і земляк» [9, с. 113].

Михайло Грушевський значну увагу приділяв політичним та економічним вимогам українців. У роки, коли була написана ця праця, такі підходи видавалися цілком оптимістичними, оскільки стрімко розгорталися події Української революції, а серед вільних та демократичних народів і держав плекалася надія на краще майбуття:

«Кожен повинний мати свободу висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання і обговорювати на них вільно всякі справи, зв'язуватися в товариства і союзи, не питаючися на те нічийого дозволу. Книги і газета повинні виходити, як тепер виходять, без цензури, без дозволу начальства. Не повинно бути ніякого примусу в вірі, як давніше було: кождий може держатися такої віри, якої хоче, і вільно переходити з одної віри на другу» [9, с. 116].

У кардинально інших історико-культурних та політичних умовах сьогодення простежуються інші критерії та виміри ідентичності. Результати дослідження «Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.)», які проводилися соціологічною службою Центру Разумкова, підтверджують важливість для респондентів етнічної ідентичності і критеріїв розуміння поняття «політична нація». У 2015 р. і 2021 р. «більшість респондентів (відповідно 56 % і 51 %) вважали найбільш прийнятним для себе громадянське визначення української нації, як спільноти всіх громадян України, незалежно від їх етнічної належності, мови спілкування і традицій» [25]. Але вже у 2024 р. такі погляди поділяли 46 % респондентів. Натомість 28 % опитаних розглядали українську націю саме як етнічну спільноту (наявність українців серед пращурів). Популярним є «культурологічне визначення нації, за яким головним є спілкування українською мовою, слідування національним традиціям та виховання на них своїх дітей» (21 % опитаних) [25]. Серед важливих критеріїв української ідентичності респонденти виокремили такі:

1. Відчуття гордості за українське громадянство та державні символи України.
2. Підтримка демократичних цінностей (зокрема, сприйняття демократії як найбільш бажаного для України суспільно-політичного типу правління; при виборі між свободою і матеріальним благом перевага надається свободі).
3. Орієнтованість на майбутнє.
4. Приналежність до української культурної традиції, ширше – до європейської.
5. Спілкування і вільне володіння українською мовою в різних сферах життя.
6. «Прощання з росією» та «прощання з совком» [25].

Щодо п. 6 («прощання з росією», «прощання з совком»), то А. Березовенко позначив початок російсько-української війни у 2014 р. як важливий вододіл у сприйнятті українцями і росії й росіян, який «став точкою відліку формування нового модусу сприйняття Україною росії. У новітній історії України настав період вибудовування образу РФ без рис „братерства“» [1, с. 99]. Вкрай важливо, спираючись на власну історико-культурну базу, на філософське підґрунтя національної ідентичності, «<...> уникнути меншовартості та невпевненості у власних силах. Українці довели, що спроможні захистити свою незалежність, але потребують випромінювання слави пращурів на власні сьогоднішні досягнення» [20].

Як слушно зазначила О. Йосипенко, «про ідентичність у сучасному плинному світі говорять охоче і багато. Слово «ідентичність» присутнє в словнику не лише філософів і представників соціальних наук, а й політиків, журналістів та громадських активістів» [34, с. 90]. У широкому сенсі «ідентичність» означає усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної групи, спільноти, структури. Це дає змогу індивіду усвідомлювати своє місце у соціокультурному просторі та орієнтуватися в навколишньому середовищі.

У сучасному світі, що характеризується глобалізаційними процесами та зростанням міжкультурної взаємодії, питання збереження та розвитку національної ідентичності набуває особливої актуальності. Одним із головних елементів національної ідентичності є національна аксіологія – система цінностей, що історично склалася в межах певної нації та визначає її духовні орієнтири, поведінкові норми й ідеали. Формування та осмислення цієї системи нерозривно пов'язане з філософським дискурсом, який забезпечує методологічну основу для аналізу цінностей, їхньої природи, ієрархії та значення для суспільного розвитку. Духовні цінності, як фундаментальний елемент людського буття, є сполучною ланкою між філософськими ідеями та

національною ціннісною свідомістю. Тобто, культурологічні та політологічні складові тісно взаємопов'язані. З. Бжезинський ще на початку ХХІ ст., моделюючи можливі варіанти розвитку міжнародних відносин та системи міжнародної безпеки, стосовно України зазначав:

«Дедалі більше молодих українсько- та російськомовних людей цілковито підтримують суверенну Україну та вважають українську державність частиною її ідентичності. Отож, шанси, що Київ добровільно здасться Москві, зменшуються з плином часу, проте тиск нетерплячої Росії та байдужість Заходу можуть спровокувати конфлікт на самісінькому краю Європейського Союзу» [4, с. 80].

Філософський дискурс відіграє визначальну роль у формуванні та осмисленні національної ідентичності. Він забезпечує концептуальну рамку для розуміння сутності нації, її історичного шляху, культурних особливостей та майбутніх перспектив. Український філософський дискурс, розвиваючись у складних історичних умовах, відображає багатовікову боротьбу за національне самовизначення, пошук власного місця у світовій історії та культурі. Важливим аспектом філософського дискурсу є осмислення фундаментальних питань буття українського народу, його духовності та ментальності. Для розуміння глибинних мотивацій та ціннісних орієнтацій українців важливе значення має дослідження таких категорій, як свобода, гідність, справедливість, соборність. Філософський аналіз дозволяє виявити стійкі архетипи та культурні коди, що передаються з покоління в покоління і формують національний характер.

Для аналізу культурологічних складових української ідентичності пропонуємо, насамперед, звернутися до творчої спадщини Григорія Сковороди та Лесі Українки.

Кордоцентризм філософії Г. Сковороди тонко віддзеркалює основу ціннісних орієнтирів як одну «з головних особливостей українського світоглядного менталітету» [23, с. 83]. Кордоцентризм у менталітеті українців своїми витокami сягає ще киеворуських часів, розвивається у цілісні філософські концепції XIV-XVII ст. та найповніше розкривається у творчості Григорія Сковороди [26]. Дмитро Чижевський свого часу писав про філософію Григорія Сковороди, виокремивши розділ про «Серце», але не як орган людини, а саме як її душевну, духовну сутність: «Серце» є корінь усього життя людини, вища сила, що стоїть поза межами й душі, й духа, – шлях до «дійсної людини» веде через «переображення душі в духа, а духа – в серце <...> Коли Сковорода хоче визначити внутрішній характер серця, сердечного життя, то він, з одного боку, виходить від характеристик «душевної іскри», *scintilla animae* або *rationis* у філософії середньовіччя, і іноді серце є для нього раціональний принцип: «думка», «мисля» – «думка є наш головний та центральний пункт. Тому вона часто зветься серцем...» (81). Думку можна назвати «сім'я». Сім'я є початок плоду. Рішення серця є голова наших чинів» (91). <...> Але серце є не лише думка. Наука Сковороди вільна від раціоналістичного забарвлення: «Таємна безодня наших думок та глибоке серце є одне й те саме [...] Глибоке серце або думка є ціла людина та голова» (82). «Думки в серці та серце з ними, як із крилами. Але серце невидне. Що в ньому: погода, весна та весілля або війна, блискавка та грім, – цього не бачимо» (469 та далі), – тут намічене розуміння серця, як сфери підсвідомого. <...> Наука про серце не повинна бути наукою містичною. Але Сковорода надає їй містичного забарвлення. Серце безроздільне, панський принцип, що своїм напрямом визначає поворот людини до Бога або від Бога» [5].

Важливим аспектом кордоцентризму є ідея «сродної праці». Григорій Сковорода вважав, що людина досягає гармонії та щастя, займаючись тією справою, до якої її «серце лежить», тобто до якої вона має природні нахили та здібності. Пізнання своєї «сродності» також відбувається через самопізнання та прислухання до голосу власного серця:

«Замкни в достатку бджолу, чи не помре з туги, в той час, коли можна їй літати по квітчастих луках? Що гірше, ніж купатися в достатку і смертельно каратися без природженого діла? Немає гіршої муки, як хворіти думками, а хворіють думки, позбавляючись природженого діла. І немає більшої радості, аніж жити за покликанням. Солодка тут праця тілесна, терпіння тіла і сама смерть його тоді, бо душа, володарка людини, втішається природженим ділом. Або так жити, або мусиш умерти» [27].

Філософські ідеї Григорія Сковороди резонують з українським менталітетом. Насамперед йдеться про кордоцентризм як про пріоритет емоційного світосприйняття й світопізнання над раціональним. Акцентування на внутрішній свободі, самопізнанні та «сродній праці» відображає індивідуалізм та прагнення до самореалізації, властиві українцям. У цьому контексті можемо ще

згадати філософські погляди Пантелеймона Куліша, зокрема, його «хутірську філософію», висвітлену в «Листах з хутора» [12].

Як зазначав І. Набитович, «Леся Українка стала чи не першим письменником в українській літературі, який у мистецькій формі сформулював основні етнопсихологічні доміанти українського та російського національного характеру, художньо сконфронтувавши етноментальні засади, які дозволили московитам (росіянам), не завоювавши українців збройно, поглинати їх духово, поступово ліквідовуючи всі прояви державности» [22, с. 51–52].

У драмі «Бояриня» Леся Українка геніально продемонструвала поетичним словом морально-етичні та історико-культурні особливості й, головне, відмінності між українцями та московитами. Крізь призму історичних подій, а саме Гетьманщини періоду Руїни та Московського царства, поетеса розкрила особисті драми своїх героїв та героїнь:

«Сутужна, сину мій, вкраїнська справа...

Старий Богдан уже ж був не дурніший

від нас з тобою, а проте ж і він

не вдержався при власній силі» [17].

Глибоке розуміння й відчуття історії України, філософська осмисленість буття та майстерність художнього слова зробили твори Лесі Українки не лише неоціненною культурною спадщиною, але й вагомим джерелом для дослідження української національної свідомості та менталітету. Драма «Бояриня», написана у квітні 1910 р., є одним із найяскравіших прикладів такого осмислення. Вона розкриває трагедію Оксани, української жінки козацького роду, яка, одружившись із Степаном, вихідцем з України, а згодом боярином у Московському царстві, потрапила в чужорідне й незрозуміле московське боярське середовище. Поступово вона відчуває моральне й фізичне пригнічення від того способу життя, який їй довелося прийняти у новому для себе статусі:

«А що ж? Хіба я тут, не як татарка,

сиджу в неволі? Ти хіба не ходиш

під ноги слатися своєму пану,

мов ханові? Скрізь палі, канчуки...» [17].

Передчуваючи свою смерть на чужині, Оксана звертається до сонця, яке є для неї своєрідним зв'язком із милою серцю батьківщиною:

«Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...

Ти бачиш Україну – привітай!» [17].

В образі Оксани ми бачимо українську жінку, якій притаманні ліризм, щирість серця, душевність, важливість рідних традицій та моральних настанов. Образ Степана демонструє малороса, а його рідні – зросійщених українців. На прикладі діалогів та опису подій Леся Українка поетично демонструє конфлікт українського та російського менталітетів, глибинну прірву в морально-етичних настановах буття, різні культурні світи. На наш погляд, драма «Бояриня» є одним із поетичних творів української літератури, обов'язкових для прочитання задля розуміння екзистенційних витоків російської агресії проти України та усього українського. І тоді нового сенсу набувають слова сучасної пісні «Сила Роду»:

«Від матері до доні

Від батька, і до сина

Воля росте у лоні

І множить нашу силу

Квітуча і зерниста

Свята земля нам родить

Ми всі – одне намисто

І чорнобривці сходять» [28].

Плавню перейдемо від культурологічних до політологічних аспектів української ідентичності. Філософсько-політологічний дискурс відіграє важливу роль у формуванні зовнішньополітичної стратегії України та її позиціонуванні на міжнародній арені. Основними питаннями цього дискурсу є: визначення національних інтересів, стратегічних пріоритетів, принципів зовнішньої політики та ролі України у системі міжнародної безпеки [10]. В умовах російської агресії особливої актуальності набуває філософське осмислення питань суверенітету, територіальної цілісності, національної та міжнародної безпеки. Філософсько-політологічний

аналіз дозволяє розкрити глибинні причини російсько-української війни, обґрунтувати необхідність захисту національних інтересів та визначити шляхи досягнення миру та безпеки. Розуміння філософських засад української ідентичності є важливим елементом у формуванні ефективної стратегії міжнародної взаємодії та зміцнення міжнародної підтримки України.

Українська ідентичність формувалася під впливом хитросплетінь історії, геополітичного розташування України та взаємодії з різними культурними, цивілізаційними та політичними впливами. В її основі лежать певні філософські категорії, які визначають світогляд та цінності українців. Насамперед йдеться про прагнення до свободи, яка є однією з визначальних рис українського менталітету. Історична боротьба за незалежність, козацькі вольності, низка подій імперсько-радянського періоду, коли «відбувався нечуваний за цинізмом геноцид нації шляхом репресій, голодоморів та асиміляції, послідовна її дискредитація в очах народонаселення, індексування чіпких ідеологем типу «націоналісти», «сепаратисти», «зрадники», і все це в сліпучих перехресних променях добре відшліфованих імперських лінз» [13, с. 5]. Усе це свідчить про глибоко вкорінене прагнення до самостійного визначення власної долі. Філософське розуміння свободи як самовизначення та відповідальності є ключовим для розуміння політичних вимог українського суспільства [24]. Доцільно акцентувати увагу на гідності як цінності, як повазі до себе та до інших націй, культур, держав. Власне, це можна простежити й у назві «Революція Гідності». Головними причинами революційних подій стала узурпація влади екс-президентом В. Януковичем та його подальша відмова від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Таке паплюження прагнень українського народу викликало справжню хвилю протесту, що переросла у Революцію Гідності. Ці події мали прототипи: Революцію на граніті у жовтні 1990 р. та Помаранчеву революцію у листопаді–грудні 2004 р. Але суттєвою відмінністю Революції Гідності було волевиявлення українського народу щодо ціннісних орієнтирів, свободи вибору, гідності й поваги та можливості вільно висловлювати свої думки й реалізовувати прагнення. Події Євромайдану розгорнулися по усій Україні та охопили біля 10 млн людей, які прямо або опосередковано брали участь в акціях протесту. Така масовість та масштабність виступів засвідчили потужний потенціал українського суспільства до справжнього оновлення, розвитку громадянського суспільства та готовності відстоювати свої цінності навіть в умовах надскладної боротьби й зовнішніх загроз в особі російської федерації [6; 32].

Історичний шлях формування української ідентичності був складним і суперечливим. Тривала відсутність власної державності, перебування під владою імперій, штучне розчленування території – усе це впливало на формування національної свідомості. Проте ідеї свободи та гідності завжди то палали, то жевріли, але ніколи не згасали й не згасають. Сучасна російська агресія проти України стала каталізатором процесу консолідації української національної ідентичності. Спільне переживання трагедії, боротьба за свободу та незалежність зміцнили почуття національної єдності та усвідомлення власної самобутності, а також продемонстрували світові, що українська нація була, є й буде.

Агресія російської федерації проти України, розпочата в 2014 р. та продовжена повномасштабним вторгненням у 2022 р., стала не лише трагедією й випробуванням для українського народу, але й серйозним викликом для системи міжнародної безпеки. У цьому контексті консолідація українського суспільства навколо власної ідентичності відіграє ключову роль у протистоянні агресору, впливає на регіональну та глобальну стабільність.

6. Висновки

Вочевидь, що українська ідентичність є складним, динамічним та багатограним феноменом, формування якого відбувалося під впливом тривалої історії бездержавності, геополітичного розташування та взаємодії з різними культурними та політичними впливами. В умовах російсько-української війни питання національної самосвідомості набуло особливої актуальності, ставши вирішальним фактором консолідації українського суспільства у протистоянні агресору.

Аналіз історичної еволюції розуміння української ідентичності, від поглядів М. Грушевського до сучасних соціологічних досліджень, демонструє зміщення акцентів у критеріях національної самоідентифікації. Якщо на початку ХХ ст. домінувало розуміння

політичної нації, відкритої для всіх, хто підтримує українську ідею, то сучасні тенденції фіксують зростання значущості етнічних та культурологічних чинників, зокрема мови та національних традицій. Водночас громадянська ідентичність залишається важливим елементом, особливо в контексті спільної боротьби за незалежність.

Філософський дискурс відіграє визначальну роль у формуванні національної аксіології та розумінні глибинних цінностей українського народу. Прагнення до свободи та гідності є фундаментальними характеристиками української ідентичності, що простежуються як в історичній боротьбі, так і в сучасних політичних подіях, таких як Революція Гідності. Ці цінності є ключовими не лише для внутрішньої консолідації, але й для визначення зовнішньополітичних орієнтирів України.

Культурологічний аналіз творчості Григорія Сковороди та Лесі Українки дозволяє виявити стійкі архетипи та ментальні особливості українців. Кордоцентризм філософії Г. Сковороди відображає емоційність та інтуїтивність українського світосприйняття, а його ідея «сродної праці» – прагнення до самореалізації та внутрішньої свободи. Драма «Бояриня» Лесі Українки розкриває відмінності між українським та російським менталітетами, висвітлюючи конфлікт цінностей та різні культурні світи, що є важливим для розуміння екзистенційних витоків сучасної російської агресії.

Політологічний аспект дослідження підкреслює важливість філософського осмислення національної ідентичності для формування ефективної зовнішньополітичної стратегії та забезпечення міжнародної безпеки України. Розуміння власних цінностей, історичного досвіду та національних інтересів є основою для визначення стратегічних пріоритетів та побудови відносин з іншими державами. Російська агресія стала не лише трагічним випробуванням, але й потужним каталізатором процесу кристалізації української ідентичності, зміцнивши почуття національної єдності та усвідомлення власної самотності.

References

1. Berezovenko, A. (2021). Rosiisko-ukrainska viina v ukrainskomu politychnomu dyskursi [The Russian-Ukrainian War in Ukrainian Political Discourse]. *Politychni doslidzhennia – Political research*, (2), 97–110. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-2-5> (in Ukrainian)
2. Boiko, S. (2022). Formuvannia natsionalnoi identychnosti ukrainskoi molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Formation of the national identity of Ukrainian youth in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavchyi almanakh – Ukrainian Studies Almanac*, (30), 17–22. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2> (in Ukrainian)
3. Bystrytskyi, Ye., Proleiev, S., Loznytsia, S., Zymovets, R., Kobets, R., & Bilyi, O. (2018). *Natsionalna identychnist i hromadianske suspilstvo*. [National Identity and Civil Society]. Kyiv: Dukh i Litera. (in Ukrainian)
4. Bzhezynskyi, Z. (2012). *Stratehichne bachennia: Ameryka i kryza hlobalnoi vlady*. [Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power]. Lviv: Litopys. (in Ukrainian)
5. Chyzhevskyi, D. (2004). *Filosofia H. S. Skovorody*. [Philosophy of G. S. Skovoroda] (pp. 130–161). Kharkiv: Izbornyk. <http://litopys.org.ua/chysk/chysk06.htm> (in Ukrainian)
6. Digital Maidan. (2014). *Khronolohiia Revoliutsii Hidnosti*. [Chronology of the Revolution of Dignity]. <https://digitalmaidan.org/history/history-maidan/hronologija-revoliuciji-gidnosti> (in Ukrainian)
7. Fukuiama, F. (2020). *Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti*. [Identity. The Need for Dignity and the Politics of Offense]. Kyiv: Nash Format. (in Ukrainian)
8. Hrabovska, I., & Hrabovskyi, S. (2023). Khvyli hlobalizatsii, dekolonizatsiia ta heopolitychna subiektnist. [Waves of globalization, decolonization and geopolitical subjectivity]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 1(86), 212–225. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(86\).2023.275328](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(86).2023.275328) (in Ukrainian)
9. Hrushevskyi, M. (1991). *Khto taki ukraintsi i choho vony khochut?* [Who are Ukrainians and what do they want?]. Kyiv: Tovarystvo “Znannia Ukrainy”. (in Ukrainian)
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2023). Pro zatverdzhennia planu dii z realizatsii Stratehii zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy. Dokument 327-2023-r. Pryiniattia vid 18.04.2023. [On approval of the action plan for the implementation of the Strategy of Foreign Policy Activity of Ukraine. Document 327-2023-p. Adopted on 18.04.2023]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2023-%D1%80#Text> (in Ukrainian)

11. Kalakura, Ya. (Ed.). (2022). *Tsyvilizatsiina identychnist ukrainstva: istoriia i suchasnist* [Civilizational Identity of Ukrainians: History and Modernity]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
12. Kornovenko, S. (2020). Khutirska filosofiiia P. Kulisha: bilia dzherel ukrainskoho ahraryzmu. [P. Kulish's Homestead Philosophy: Near the Sources of Ukrainian Agrarianism]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, (5), 64–76. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.05.064> (in Ukrainian)
13. Kostenko, L. (1999). Humanitarna aura natsii abo defekt Holovnoho dzerkala. [The Humanitarian Aura of the Nation or the Defect of the Main Mirror]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, (17. Philology), 3–10. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43036277-9461-4d24-b6a3-db7feb0cea18/content> (in Ukrainian)
14. Kotsur, V. (2021). Ukrainska identychnist v umovakh “hibrydnoi” viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. [Ukrainian identity in the conditions of the “hybrid” war of the Russian Federation against Ukraine]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia – Society. Document. Communication*, (13), 83–105. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2021-13-83-105> (in Ukrainian)
15. Kozlovets, M. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization]. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka. (in Ukrainian)
16. Kryvda, N. (2024, March 17). *Chomu vazhlyvo hovoryty pro identychnist v umovakh viiny* [Why it is important to talk about identity during war]. <https://www.identity.org.ua/nataliia-kryvda-chomu-vazhlyvo-hovoryty-pro-identychnist-v-umovakh-viiny> (in Ukrainian)
17. Lesia Ukrainka. (n.d.). Boiarynia. [Boyaryna]. *Biblioteka ukrainskoi literatury. UkrLib*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=481> (in Ukrainian)
18. Lopatska, N. (2023). Natsiia, natsionalizm ta natsionalna identychnist: istoriohrafichniy aspekt doslidzhennia. [Nation, Nationalism and National Identity: Historiographical Aspect of Research]. *Kulturolohichniy almanakh – Cultural Almanac*, (2), 89–94. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.11> (in Ukrainian)
19. Lossovskiy, I. (2023, July 19). Ontolohiia rosiisko-ukrainskoi hariachoi viiny yak postkolonialnoi viiny za ukrainsku identychnist [Ontology of the Russian-Ukrainian Hot War as a Postcolonial War for Ukrainian Identity]. *Antyimperskyi blok narodiv. Informatsiinyi biuleten*. <https://abn.org.ua/uk/analitika/ontologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-garyachoyi-viiny-yak-postkolonialnoyi-viiny-za-ukrayinsku-identychnist/> (in Ukrainian)
20. Mahda, Ye. (2017, February 1). Istorychnyi front hibrydnoi viiny. Shcho stoit za zaiavoiu Kachynskoho? [Historical Front of Hybrid War. What is Behind Kaczynski's Statement?]. *Yevropeiska pravda*. <https://www.euointegration.com.ua/experts/2017/02/1/7060970/> (in Ukrainian)
21. Martynov, A. (2012). Ukrainska istorychna identychnist u zahalnoievropeiskomu konteksti: spilni rysy ta osoblyvosti [Ukrainian historical identity in the pan-European context: common features and peculiarities]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International relations of Ukraine: Scientific research and discoveries*, (21), 314–331. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188253/20-Martynov.pdf?sequence=1> (in Ukrainian)
22. Nabytovych, I. (2012). Protystavleniia psykholokultur ukrainsiv ta rosiian u dramy lesi Ukrainky Boiarynia [Contrasting psychocultures of Ukrainians and Russians in the drama of the Lesya Ukrainka Boyaryna]. *Roczniki humanistyczne, LX(7)*, 51–73. <https://ojs.tnku.pl/index.php/rh/article/download/5916/5711/> (in Ukrainian)
23. Novikov, B., Bohachev, R., Rudenko, T., & Kostromina, H. (2024). Kordotsentryzm yak dukhovna tradytsiia ukrainskoi filosofii. [Cordocentrism as a spiritual tradition of Ukrainian philosophy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politolohichni studii – Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical and Political Studies*, (54), 83–90. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.10> (in Ukrainian)
24. Prykhodko, S., Ilchenko, A., & Pomaz, Yu. (2022). Tsinnisni aspekty politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva. [Value aspects of the political culture of Ukrainian society]. *Politicus*, (2), 75–79. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.13> (in Ukrainian)
25. Razumkov Center. (2024, July 24). Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024r.). [Identity of Ukrainian citizens: trends of change (June 2024)]. *Razumkov Tsentr*. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (in Ukrainian)
26. Skovoroda, H. (1973). *Povne zibrannia tvoriv: Tom 1* [Complete works: Volume 1]. Kyiv. Izbornyk. <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov1.htm> (in Ukrainian)
27. Skovoroda, H. (n.d.). Bdzhola i shershen. [The Bee and the Hornet]. *Biblioteka ukrainskoi literatury. UkrLib*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=271> (in Ukrainian)

28. Slavia. (2023, March 31). *Syla Rodu (official music)* [The Power of the Family (official music)]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fQS7hFCkXzs> (in Ukrainian)
29. Smit, E. (1994). *Natsionalna identychnist*. [National Identity]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
30. Stepyko, M. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia: monohrafiia*. [Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation: Monograph]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (in Ukrainian)
31. Synchuk, Ye. (2023). Dynamika identychnosti rosiiskomovnykh hromadian Ukrainy do ta pislia Revoliutsii hidnosti. [Dynamics of the identity of Russian-speaking citizens of Ukraine before and after the Revolution of Dignity]. *Agora*, 1(1), 47–60. <https://doi.org/10.25264/26.01.2023-1/1-47-60> (in Ukrainian)
32. Ukrinform. (2021, November 20). Yak Revoliutsiia Hidnosti zminyla Ukrainu: 10 zdobutkiv [Center for Strategic Communications and Information Security. How the Revolution of Dignity Changed Ukraine: 10 Achievements]. *UKRINFORM*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3354127-ak-revolucia-gidnosti-zminila-ukrainu-10-zdobutkiv.html> (in Ukrainian)
33. Yaremchuk, S., Dyiak, V., & Tushko, K. (2023). Problemy formuvannia ukrainskoi kulturnoi identychnosti v umovakh viiny. [Problems of forming Ukrainian cultural identity in war conditions]. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 26(1), 105–111. <https://doi.org/10.15421/172317> (in Ukrainian)
34. Yosypenko, O. (2019). Paradoksy kontseptu identychnosti: mynule ta suchasnist. [Paradoxes of the concept of identity: past and present]. *Filosofska dumka – Philosophical Thought*, (5), 90–102. <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001072904> (in Ukrainian)
35. Yushkevych, Yu. (2014). *Moralno-etychni tsinnosti yak predmet sotsialno-filosofskoho analizu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia filosofskykh nauk*. [Moral and ethical values as a subject of socio-philosophical analysis. Dissertation for the degree of philosophical sciences]. Odesa: Derzhavnyi zaklad "Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho". (in Ukrainian)
36. Zabuzhko, O. (2006). *Filosofia ukrainskoi idei ta yevropeyskyi kontekst: frankivskyi period* [Philosophy of the Ukrainian idea and the European context: the Frankish period]. Kyiv: Fakt. (in Ukrainian)